

MEDDELANDE

Nr 50

från

SKÅNES VAPENHISTORISKA FÖRENING

Skånes Vapenhistoriska Förenings medlemmar kallas till ordinarie sammanträde fredagen den 28 februari kl. 19.00 på Kungens Kammare på Malmöhus Slott. Efter sammanträdet demonstrerar intendent Greve Sten Kalling det nyrestaurerade nordvestra kanontornet på Slottsholm och för oss på en rundvandring genom hela anläggningen. Då detta kanontörn från 1500 talet efter den märkliga restaureringen är det enda i sitt slag i hela Norden, förväntar styrelsen talrikt besök, i synnerhet som det i fortsättningen möjligen kan få användas vid våra sammanträden. Samtidigt är till museet för salu inlämnad en mindre vapensamling på ett 30 tal nummer, som medlemmarna kan närmare studera och ev. förvärva vad som passar.

Höstsammanträdet

Fredagen den 15 november avhöll Föreningen sitt ordinarie höstsammanträde på Kungens Kammare på Malmöhus Slott. Ordf. hälsade välkommen och vände sig särskilt till aftonens föredragshållare ordf. i Norsk Vapenhistorisk Selskap Civilingeniör Jan Sverre Dahl, Oslo, och önskade honom varmt välkommen och beklagade djupt att den härjande influensan och andra oturliga förhållanden medverkat till det relativt fåtaliga besöket just den gång vi hade äran att se vårt norska brodersällskaps ordf. hos oss för första gången. Då civilingeniör Dahl besteg talarstolen hälsades han av en hjärtlig välkomstapplåd. Efter föredraget avtackade ordf. föredragshållaren och hoppades på vidare gott samarbete med vårt norska brodersällskap varefter de närvarande samlades till en enkel kvällsmåltid på Slottsrestauranten.

Med ladestokk, blykule og fengkrutt.

Föredrag av Civilingeniör J. Sverre Dahl, Oslo.

Efter en kåserande inledning övergick föredragshållaren till sitt egentliga ämne och började med perioden 1300 - 1400. Vi skall icke här kivas om vem som först uppfann krutet, men vid slutet av 1200 talet antar man, att lodbössor och skjutror togos i bruk. Skjutror kunde antingen vara stöpt av brons eller framställt av ett järnrör förlängt med en trästock. Det fanns kanske icke ens ett fänghål i röret, utan antändningen företogs möjligen med hjälp av en glödande metalltråd, som stacks in från myningen. Första gången vi hör talas om handeldvapen i Norge synes vara i Laurentius Kalvsöns Saga, som talar om flamländaren Trand Fisiler (fusilier) som lagar "haerbrest" i Bergen vintern 1294 - 1295. Detta är väl också en god karaktäristik på de tidiga eldvapens verknings-sätt. De avsåg huvudsakligen att skrämma motståndaren med starka knallar. Alltså ett tidigt exempel på psykologisk krigsföring. Det nya vapnet vann bara en långsam utbredning, och det är först på 1300 talets andra halvdel, som skjutrören kom i mera allmänt bruk. 1300 talets skjutror kan karaktäriseras som ett rudimentärt redskap för utslungning av en projektil och för att frambringa en stark knall. Armborst och långbåge har större träffsäkerhet och genomträngnings kraft. Det kan därför betvivlas att eldvapnen under denna period är orsaken till riddarväsandets förfall, som det ofta framställes.

Perioden 1400 - 1500. Endast långsamt utvecklas de första handeldvapnen. Träffsäkerhet är det överhuvud icke tal om ännu. Tunga och ohanterliga äro de också och nästan utan all dekor. Ett stort framsteg under 1400 talet är dock att luntan fästes på en rörlig arm, som för glöden ned mot fänghålet över kammestycket. Skytten kan då koncentrera sig på att rikta vapnet mot målet. Mot slutet av århundradet ser det ut som om luntsnapplåset blir infört, varvid avfyrningstiden blir kortare.

Strax efter följer förbättringen med utborrade pipor och svansskruven, som stänger kammaren bakom fånghålet. Vi ser också, att det anordnas målskjutningstävlingar med dessa skjutror efter århundradets mitt. Med luntlåset hade man uppnått den fördelen att utan hjälp av andra kunna både insikta och avfyras sitt gevär mot målet. Då det dessutom var en konstruktion, som var förhållandevis enkel att framställa och hålla funktionsduglig blev ~~luntlåset~~ *lunt-* luntlåsmusköten det viktigaste handeldvapnet på kontinenten till slutet av 1600 talet.

Perioden 1500-1600. Men olägenheterna vid luntans antändning äro många. Luntan brann hastigt, gärna med en hastighet av ungefär 20 em. i timman. I regnväder var det däremot vanskligt att hålla luntan brinnande. Det mest betydelsefulla framskridandet i begynnelsen av 1500 talet var placeringen av den gnistgivande mekanismen på själva vapnet. Två sådana lösningar av problemet ser ut att ha framkommit ungefär samtidigt. Den ena var hjullåset, som antagligen har kommit från Mellaneuropa. Vi lämna nu definitivt medeltiden, och grovsmedens storslägga bytes i bössmakareverkstaden mot finmekanikernas verktyg. Men hjullåset finner man oftast på furstarnas och de försmögnas skjutvapen, som därjämte prydas med sin renässansdekor.

Snapplåset är den andra lösningen av problemet, och på samma gång är detta en gnistslående mekanism, som fästes vid gevärets kammarstycke. Medan hjullåsen mera sällsynt påträffas i Sverige och Norge, bliva däremot snapplåsen en viktig konstruktion i dessa länder. Grunden till att snapplåset får en så stor utbredning här är väl dess enkla form, som gör det möjligt för en duktig bondesmed att förfärdiga en brukbar mekanism av denna typ. Vid sidan av luntlåsmusköten är därför snapplåsgeväret almogens skjutvapen, som också användes vid jakt. I Norge väntar vi på en forskare, som verkligt ville ägna sig åt studiet av dessa snapplåsgevä, vilket är ett ganska outforskat område. 1500 talet kan sägas ha varit präglad av strävan efter att uppnå en säker antändning av handeldvapnen.

Perioden 1600 - 1800 Det är flintlåset som slutligen kommer att uttränga luntlåset från dess nästan allena rådande position som avfyringsmekanism för militärgeväret, även om detta icke äger rum förrän mot slutet av 1600 talet. Även hjullåset, detta sidosprång på låsmekanismens utvecklingslinje, avlöses på detta sätt. Den direkta framåtskridande utvecklingen från luntlås över snapplås till flintlås är en tydlig förbättring av snapplåset. Den nya låstypen bliver nu allena rådande under 200 år och undergår bara detaljmässigt tekniska ändringar. Det är just dessa detaljer, som tillsammans med dekoren för vapensamlaren är ett viktigt hjälpmedel vid dateringen av ett vapen beträffar. Präglad av tidens anda av praktkänsla och utsmyckning av bruksföremål följer handeldvapnens dekor de förhärskade stiländringarna. För att bestämma föremålets tillverkningstid är därför orneringen ett uppskattat hjälpmedel, som avspeglar renässansens tid på hjullåsens och flintlåsens radföljd med barockens, regencens rokokons och empirens stilmönster. Hela tiden är Frankrike tongivande, och våra nordiska länder följa, om än med en viss stilretardering, den franska förebilden. Men Norge ligger här hantverksmässigt tämligen långt efter sina nordiska grannländer. Generellt sett kan flintlåsperioden sägas vara präglad av strävan efter större träffsäkerhet för jaktvapnens vidkommande. Som ett exempel på de militära vapnens begränsade möjligheter, kan nämnas skjutresultat från 1700 talet. Mot ett föremål 30 m. brett och över 2 m. högt var träffsäkerheten endast 60 % på 100 stegs avstånd. Till jaktbruk blev det därför vanligt denna tid att använda refflade pipor.

Perioden 1800 - 1870 Det var emellertid 1800 talets tekniska resurser, som kom att lösa de flesta problem, som tidigare perioden kämpat med. På samma sätt som alkemisterna med uppfinnningen av krutet på 1200 talet, lade grunden till handeldvapnen gav kemisterna nästan sex århundrade senare impulser, till nya framsteg. Knallhatten som antändes medelst slag, blir 1807 patenterad av den skotske prästen Forsyth för att avsändas i ett gevärslås, fånghatten som kommer strax efter är säkert den viktigaste uppfinnningen på detta område sedan krutet uppfanns. Resultatet blev perkussionslåset, som giver en förhållandevis säker skottlossning och som genom den därpå följande utvecklingen raskt frambringat bakladdningsgeväret och den gastäta enhetspatronen omkring 1860-1870. Och därmed har vi kommit fram till vår egen tids handeldvapen. Otaliga och tjocka böcker har skrivits över detta ämne, som vi här endast löst har sysslat med, och flera väntar vi på. Detta är ett tema, som vill hålla vapensamlaren sysselsatt många år framåt.

Översättning och referat av

J. Folke Herrström.

Torsten Lenk

Svensk Vapenhistorisk forskning har sorg. Föreståndaren för Kungl. Livrustkammaren, fil.dr. Torsten Lenk avled sistlidna 13 dec. 1957. Han var en av våra förnämsta och främsta vapenhistoriska forskare och som sådan nådde han även internationellt rykte. Utom sitt stora huvudarbete "Flintlåset, dess uppkomst och utveckling", som var hans doktorsavhandling, har han tidigare utgivit "Vapen och dräkter på svenska gravstenar från äldre Vasatid", samt i fackskrifter ett 50-tal uppsatser i vapen, konst- och kulturhistoriska ämnen. Han har även utgivit flera större publikationer med olika medarbetare. Särskilt må nämnas det praktfulla i tre stora delar utkomna arbetet "Historiska bilder!" Studier kring vårt lands minnen i Livrustkammaren och andra samlingar! Redan 1924 knöts dr. Lenk till den anrika, 400 åriga institutionen, världens äldsta, Livrustkammare, där han efter friherre Rudolf Cederströms bortgång blev dess chef, vilket ansvarsfulla värv han skött på ett utomordentligt och föredömligt sätt.

Mer och mer kom hans egna forskningar att anknyta till sina föregångare i ämbetet, Ossbahr och särskilt Cederström. Sedan 1924 har Lenk tillhört Svenska Vapenhistoriska Sällskapet och under de senaste åren även dess styrelse. Även med Skånes Vapenhistoriska Förening stod han i livlig förbindelse. Vi som hade förmånen och glädjen att känna Lenk icke bara som stor forskare och en ädel humanist utan även som glad och tillgiven vän skall alltid hans minne i ljus och tacksamhet bevaras.

J. Folke Herrström

Josef Alm

Den modärna svenska vapenforskningens banbrytare, rustmästaren vid Kungl. Armémuseum, har avlidit 68 år gammal. Redan 1917 kom han till dåvarande Artillerimuseum, där han 1932 blev rustmästare, i vilken tjänst han kvarstod till 1954. Han är en av vårt lands flitigaste vapenhistoriska författare. Han började som författare i Sveriges skyttetidning samt tidskriften Jakt och Skytte. 1927 utkom hans arbete "Vapnens historia". Det var det första arbetet på svenska i detta ämne sedan Spaks arbete på 1800 talet. Sedan utkom "Blanka vapen och skyddsvapen" följt av "Eldhandvapen I och II." Skjutvapen var särskilt Alms specialite. Vidare utkom "Europeiska arborst", "Arméns handeldvapen förr och nu" i den förnäma serien Kgl. Armémuseums handböcker och sist "Flottans handvapen". Dessutom har han skrivit en mångfull artikel i vapenhistoriska tidskrifter och årsböcker.

Josef Alm var en märklig personlighet. Hans kunskaper var djupa och omfattande, hans beläsenhet i svensk och utländsk facklitteratur var enastående. Han hade även in i det sista ett fantastiskt minne, som gränsade till fenomen, och han slutade aldrig att forska. Som forskare var han en sträng kritiker, som skribent hade han en egen speciell humor, som ännu mer kom fram vid privat samvaro.

Undertecknad har känt rustmästare Alm i mer än 25 år och har med honom på sin tid fört en mångsidig vapenhistorisk korrespondens, ett femtiotal rätt omfattande vapenhistoriska, för Alm mycket karaktäristiska, brev, vilka jag har bevarat som ett kärt minne av forskaren, kritikern, humoristen och icke minst vännen Josef Alm. Som en karaktäristik av Alms personlighet som människa och forskare skulle jag vilja sätta de latinska orden non haberi sed esse = vara men icke synas.

J. Folke Herrström

Årsavgiften för 1958.

Årsavgiften, 15:- kronor, kan insättas på postgiro 43 08 17,
Skånes Vapenhistoriska Förening, Malmö. Utländska med-
lemmar torde lättast sända in beloppet per bankcheck till
Skattnästaren Köpman Sture Hansson, Nobelvägen 74 a,
Malmö C.

Redaktör: J. Folke Herrström. Malmö.